

MEVLANA VE ANADOLU İNSANCILIĞI¹**Orhan ÖZDEMİR***Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, orhanozdemir33@gmail.com***ÖZ**

“İnsan” a yüklenen anlam, ilkçağlardan günümüze değişiklik göstermektedir. Antik Yunan filozofları, insanı her şeyin ölçüsü olarak görürken, bu anlayış, Ortaçağ Avrupa’sında insanın ancak öbür dünyada mutlu olabileceği düşüncesine indirgenmiştir. Her şeyden önce Tanrı’nın kulu olan insan, ancak 14. yüzyılda İtalya’da önce bir edebiyat akımı olarak ortaya çıkan hümanizm düşüncesiyle kendi bireysel gücünü ve yeteneğini tartışmaya başlamıştır. Hümanizmin İtalya’da bir edebiyat akımı olarak ortaya çıkmış olmasına karşın, 13. yüzyılda Anadolu’da Türk-İslam geleneği içinde ortaya çıkan tasavvuf düşüncesinde de insanın önemine vurgu yapılmaktadır. Sufiliğin ve tasavvufun insanı ele alış, Antik Yunan’ın insanı yücelten kültürel mirasından yalnızca Avrupalıların değil, İslamiyeti benimsemiş başka ulusların da yararlandığını ortaya koymaktadır. Bunun en açık kanıtı, Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin düşünceleridir. Mevlana Celaleddin-i Rumi, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde ortaya koyduğu eserlerinde insanı en yüce değer saymakta ve tüm insanlığı kucaklayan görüşlere yer vermektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, kimi yazar ve araştırmacılar, Atatürk’ün “Anadolu’daki bütün kültürler bizimdir” görüşüne dayanarak “Anadolu hümanizmi” düşüncesine içerik kazandırmaya çalışmıştır. Antik Yunanlılar da dâhil olmak üzere, Anadolu’da yaşamış bütün uygarlıklar, Anadolu insancılığının kaynakları olmaktadır. Mevlana da bu mirastan yararlanmıştır. Mevlana’nın tüm insanlığı kucaklayan düşünceleri, Mustafa Kemal Atatürk’ün “Yurtta barış, dünyada barış” sözleri ile desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, insancılık, Mevlana,

MEVLANA JALALUD-DIN RUMI AND ANATOLIAN HUMANISM**ABSTRACT**

The meaning attributed to the term “human” has been varying since the ancient times. While the ancient Greek philosophers were considering human as the criterion for everything, this understanding was reduced to the belief that human could only be happy in the after death life by the Medieval European people. Only in the 14th century in Italy did the human who was the servant for the God begin to discuss his individual power through the humanism, which emerged as a literary movement. In the 13th century, there is an emphasis on the importance of human in the Sufism, which arose, in the Turkish Islamic tradition. This approach indicates that the ancient Greek cultural heritage was adopted not only by the Europeans but also by the Islam. Its most outstanding representative is Mevlana who considers human to be the highest value and embraces the whole humanity. After the foundation of Turkish Republic, the scholars tried to praise Anatolian Humanism relying on the view that all the cultures in Anatolia belong to us. The ideas of Mevlana and M.K. Atatürk’s words, “Peace at home peace in the world” might contribute to the idea of a new humanism.

Keywords: Anatolia, humanism, Mevlana

¹ Bu çalışmanın kısa bir özeti, 2008 yılında Hindistan’ın Calicut Üniversitesinde Mevlana çalıştayında sunulmuştur.

1. GİRİŞ

İnsanın, ne kadar insanlaştığı, geçmişten günümüze “insan” kavramına yüklenen anlamlara göre değişmektedir. Diğer canlılardan düşüncesi ve diliyle ayrılan insanı, Antik Yunan filozofları “her şeyin ölçüsü” (Protagoras, 2014) olarak görmüştür. Ortaçağda insan, ancak öbür dünyada mutlu olabileceği inancıyla baş başa bırakılarak karamsarlığa itilmiştir. “Hıristiyan dünya görüşünde insan her şeyden önce Tanrının kuludur. Hayat ve dünyayla ilgili her şeyini kaybetmeye mahkûmdur. İnsan, Tanrı karşısında güçsüzdür, günahkârdır. Öbür dünyayı düşünüp kendini oraya hazırladığı ölçüde iyidir.” (Aytaç, 1974: 1-2).

Hıristiyanlık Ortaçağının insanı hiçleyen bu anlayışına karşı 14. yüzyılda İtalya’da insancılık (hümanizm) adıyla bir edebiyat akımının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu akım, yeni ortaya çıkan burjuva (kentsoylular) sınıfının dönemin kimi din adamları, bilgin ve yazarlarıyla ittifak oluşturması ve feodal-dinsel yönetime karşı ortak bir tutum almasıyla belirginleşmeye başlamıştır (Tanilli, 1986: 473). Ticaretle uğraşan burjuva sınıfı ve ittifakta yer alanlar, Antik Yunan’da tanrıların bile insan olarak biçimlendirildiğini savlayarak şimdi de insanın önemli olması ve bir birey olarak kendi yeteneğini kullanabilmesi gerektiğini öne sürüyordu (Frike und Schreiber, 1974: 48-49; Alatlı, 2010: 419). Aslında talep edilen şey, feodallerce aşağılanan burjuvaların da bir sınıf olarak önemsenmesi ve iktidardan pay alabilmesiydi. Bu talepleri ancak 400 yıllık bir mücadeleden sonra, 18. yüzyılın sonlarında Fransız Devrimi’yle gerçekleştirecekti.

Kentsoyluların öncülüğünde gerçekleşen Fransız Devrimi’yle, toplumsal yaşama en başta da insan haklarına önemli katkılarda bulunulmuştur. 19. Yüzyılda bilim, felsefe ve sanatın gelişmesine 17. ve 18. yüzyıl filozoflarının önemli katkıları olmuştur. Düşünce özgürlüğü, dinsel ve siyasal özgürlükler konusunda önemli adımlar atılması, sözü edilen 400 yıllık savaşımın bir başarısı olarak kabul edilmektedir (Tanilli, 1994).

Bir düşünce akımı olarak İtalya’da ortaya çıkan ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerine yayılan insancılık akımını, Türkiye’de ilk olarak dile getiren Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu olmuştur. Beyatlı, Türkiye’nin düşünsel açıdan gelişebilmesi için Avrupa ülkeleri gibi Antik Yunan mirasına sahip çıkılması gerektiğini belirtmiştir (Elbir ve Karakuş, 2007: 382).

Avrupa’da doğup gelişen insancılık düşüncesi, Ortaçağın insanı önemsiz sayan anlayışına karşı gelişen ve insanı yüceltme amacını taşıyan tek örnek miydi; Türk-İslam geleneği içinde insanı yücelten anlayışlar yok muydu gibi soruların yöneltilmesini olanaklılaştırmaktadır. Bu soruların, Cevat Şakir Kabaağaçlı, Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol gibi kimi araştırmacı ve yazarların da gündeminde olduğu anlaşılmaktadır. Anılan yazarlar, Atatürk’ün “Anadolu’daki bütün kültürler bizimdir” düşüncesinden yola çıkarak Antik Yunan da dahil olmak üzere, Anadolu’da kökleri olan tüm uygarlıkları bir bütün olarak değerlendirmektedir. Sabahattin Eyüboğlu, bu nedenle insanlığa bir bütün olarak bakılması gerektiği düşüncesindedir (Koşar, 2014). Eyüboğlu’na göre Anadolu, daha önce Anadolu’yu fethedenlerin değil, fethedenler Anadolu’nun malı olmuştur. Dolayısıyla Sümer, Eti, Antik Yunan, Bizans, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı kültürü bugün Anadolu’da yaşayan halkın ortak kültürünü oluşturmaktadır (Eyüboğlu, 1999).

Bu düşünceler ışığında; 13. yüzyılda Türk-İslam geleneğinin biçimlendirdiği sufilik ve tasavvuf anlayışı içinde, tüm insanlığı kucaklayan evrensel düşüncelere sahip Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli ve Mevlana Celaleddin-i Rumi gibi Anadolu bilgelerinden söz etmek gerekmektedir. Mevlana Celaleddin-i Rumi, Türk tasavvufunda önemli bir yeri olan ve düşünceleriyle dünyayı etkileyen bir Anadolu hümanisti olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada, Mevlana'nın düşüncelerini oluşturan kültürel ortam, sufilik geleneği ve Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin düşüncelerinde bir anlam bütünlüğüne ulaşan Anadolu insanlığı üzerinde durulacaktır.

2. Mevlana ve Yaşadığı Kültür Ortamı

Mevlana (1207-1273), İlk Çağ aydınlanması olarak kabul edilen Antik Yunan aydınlanmasıyla İslam aydınlanması olarak adlandırılan İslamiyet'in doğuşu ve gelişimi arasında ortaya çıkan düşüncelerin tartışıldığı bir ortamda doğmuş ve yaşamıştır.

Mevlana'nın doğduğu kent (Belh /Afganistan), gezip gördüğü ve yaşadığı yerler, İslam dininin etki alanındadır. İslam dini, daha başlangıç aşamasındayken düşünsel alanda yenilikler yaratmış, yeni bir tartışma ortamının oluşmasını sağlayarak çevresini etkilemiştir. Arapça, kutsal bir dil olmasının yanında, kısa zamanda bilim ve yazı dili durumuna gelmiştir. Yeni düşünüş biçimi Arap olmayan bilgilerin de bu dine yönelmesini ve Arap dilinde düşünce üretmesini sağlamıştır. Türk kökenli olan Farabi (870-950) ve İbni Sina (980-1037), bu bilgiler arasındadır. İbni Sina tıp, Farabi de felsefe ve sosyal bilimler alanındaki yapıtlarıyla tanınmıştır. Farabi, Antik Yunan filozoflarının yapıtlarını okumuş ve Arapçaya çevirmiş, Aristo'nun düşüncelerini benimsemiştir (Tanilli, 1986: 140).

Bir Türk düşünürü ve şairi olan Mevlana da İslami eğitim almıştır. Çocukluğunda babası Bahaeddin Veled sayesinde çevresindeki düşünsel tartışmaların önce izleyicisi olmuş, sonra da içinde yer almıştır. Babasından, sufilerin düşüncelerini öğrenmiştir (Fiş, 2005: 21). Arap ve Fars edebiyatını çok iyi bilmektedir. Tasavvuf konusunda İbni Arabî'den etkilendiği belirtilmektedir. İbni Arabî'nin geliştirdiği vahdet-i vücud anlayışı, Mevlana'nın da üzerinde durduğu konular arasındadır (Yıldırım, 2007). Antik Yunan filozoflarının eserleriyle Yunan şairlerini orijinallerinden okuduğu, Hint, İran ve Yunan mitolojisi ile ilgilendiği tahmin edilmektedir. Farsça, onun yaşadığı dönemde edebiyat dili olduğu için şiirlerini Farsça yazmıştır (Gölpınarlı, 1963; Gölpınarlı, 1966: 6).

Mevlana, Belh'ten ayrılarak Anadolu'ya gelmiş ve Anadolu Selçuklu Devleti sultanı Alaeddin Keykubat'ın (? - 1237) davetiyle Konya'ya yerleşmiştir. Alaeddin Keykubat, bilime değer veren bir devlet adamıdır. Türkçe, Arapça, Farsça ve Rumca bilmektedir. Sufi Mevlana, Alaeddin Keykubat döneminde üne kavuşmuştur.

3. Sufilik ve Mevlana

Sufilik, Tanrı'ya ulaşmanın içsel/sezgisel bir yolu olarak tanımlanmaktadır. Burada amaç, olgun bir insan olmaktır. İlk sufiler, 7. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte sufiliğin en parlak dönemini 12. ve 13. yüzyılda yaşadığından söz edilmektedir (Baldock, 2007: 116). Sufilik, İslami yönetim altındaki yoksul halkın, ilk dönemlerden başlayarak devlete egemen olan feodal-dinsel işleyişe karşı tepkisiyle gelişmiştir. Feodal-dinsel

yönetimin haksızlıklarına karşı çıkan bir grup bilge insan, üzerlerine Arapça “sof” adı verilen kaba yün kumaştan yapılmış abalarıyla doğa, insan ve Tanrı üzerine düşünce üretmeye başlamıştır. Bu insanlara, giydikleri abalardan dolayı “sufi” adı verilmiştir (Fiş, 2005: 24).

Sufiler, feodal-dinsel işleyişe karşı, halkın çıkarlarını dinsel bilgilerle koruma yolunu seçmişlerdir. Egemenlere karşı mesafeli durmayı yeğleyerek egemenlerin bir lokma ekmeğini bile kabul etmemişlerdir. Egemenlerin kurallarına boyun eğen din adamlarına karşı çıkmışlar, onların ikiyüzlülüklerini açığa çıkarma çabası içinde olmuşlardır. Tanrıyla ilişkinin, insanın özel sorunu olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bununla birlikte egemenlere öğüt vermekten de geri durmamışlardır. Bu nedenle sufilik, hiçbir etki altında kalmadan “Haktan aldığı halka sunuş” yolu olarak yorumlanmıştır (Fiş, 2005: 25).

Kimi görüşlere göre sufilik Batı Türkistan’da doğmuştur. İlk 350 yıldaki sufiler, mala mülke değer vermeyen, gittikleri her yeri aydınlatan insanlardı. Bu sufiler, kamu yararına çalıştıkları için tarihe adsız neferler olarak geçmiştir. Sufizm bir ekol oluşturmamıştır. Bireyden Tanrı’ya giden yoldur. Eş söylemlerle bireyin Tanrı’ya arayışındır; bir zorunluluk içermemektedir. İbadetler de zorunlu değildir. Bireyler ibadeti kendileri isterlerse yaparlar. Burada içtenlik önemlidir. Bu yaklaşım, yalnızca dinde değil, günlük uğraşlar, özellikle sanatsal uğraşlar için de geçerlidir

Sufiler, kendilerini içinde bulunduğu “an”ın gereğine uymakla yükümlü saymaktadır. Mevlana, sufiliğin zamana bakışını şöyle dile getirmektedir:

*Ey arkadaş! sūfî, vakit oğludur;
Yarın, demek yol şartlarından değildir.
Yoksa sūfî er değil misin*

(Mevlana, 1989: 58)

Gölpınarlı, Mevlana’nın yukarıdaki dizelerini, “Geçmiş zaman ancak zihinde mevcuttur; geleceğe hiçbir vakit tahakkuk etmez; her an geçmişe akıp gider; çünkü zaman durmaz. ... Bunu eski Yunan filozofları “Adam bir suda iki kere yıkanmaz” sözüyle anlatmışlardı. Akan su gelen su değildir ve âlemde her şey böyledir.” biçiminde şerh etmektedir (Mevlana, 1989: 89-90).

Mevlana, yukarıdaki sözleriyle sufiliğin içinde bulunduğu dönemin özelliklerini önemsemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bugün çözülecek sorunlar yarına ertelenmemelidir. Bugün çözümsüz gibi görünen sorunların da kabul edilebilir bir çözüm yolu olmalıdır. Sufiliğin 13. yüzyıla, yani Mevlana’nın yaşadığı yüzyıla kadar sürdüğü savlanmaktadır.

3.1. Sufilikte İnsan ve “Kendini Bilme”nin Önemi

Sufiler, insanı Tanrı’nın en üstün varlığı olarak görmektedir. Gölpınarlı (2012: 81) sufilerin insana ilişkin düşünceleri konusunda şu görüşlere yer vermektedir:

İnsan, sūfîlerce âlemin özüdür, özetidir; Tanrı mazharının en üstünüdür; en olgunudur. Kâinatın gayesi, yaradılışın sebebi insandır. Varlıkların her biri, Tanrı’nın bir adının, bir sıfatının mazharıdır; insan, bütün varlıkların sonudur; Tanrı sıfatlarının tümünün tecellisine tümüne mazhar olanıdır. Kâinat âdeta bir cesettir, insan onun canıdır. Kâinat bir bedendir, insan onun gözüdür.

İnsanın en belirleyici ve onu üstün kolan özelliği, onun bilme merakıdır. Dolayısıyla insan, içinde yaşadığı dünyayı bilmek, tanımak ve bu sayede özgürleşmek ister. İnsanın bilme tutkusunu, Adem'le Havva'nın İncil'in Tanrı'sı tarafından yasaklanmış 'bilme ağacı'nın meyvesini yemesine neden olmuştur. Yani Adem'le Havva, elmayı tadına bakmak için değil, akıllı ve bilgili yaptığı için yemiştir. Burada akıllı ve bilgili olmak günah sayılmaktadır. Bu durum yılanın Adem'le Havva'yı aldatması olarak yorumlanmaktadır (Schmidt, 1989: 35).

Bilmek ve bildiğini açıklamak, Ortaçağ'da Doğuda da, Batı'da da ancak bilginin dinle ilişkilendirilmesiyle olanaklı olmuştur. Tanrı'nın buyruğu dışında dünyayı yorumlamaya çalışmak, Tanrı'ya karşı gelmek anlamına geldiğinden, bilim ve düşün insanları ve şairler, düşüncelerinin gerekçelerini dine dayandırarak açıklama yolunu seçmiştir. Halk yığınları, en can alıcı taleplerini bile teolojik giysiler altında ortaya koyabilmişlerdir (Fiş, 2005: 22).

Kuşkusuz dinsel sınırlar içinde düşünce üretme zorunluluğu Mevlana için de geçerlidir. Mevlana düşüncelerini İslam felsefesi ve tasavvuf sınırları içinde açıklamış, bilmenin gerekliliğini hiçbir zaman yadsımamıştır. "Kendini bilen Tanrı'yı bilir" hadisinden yola çıkan tüm sufiler gibi bilmenin, özellikle de insanın kendisini bilmesinin erdemine inanmıştır. Bu konuda şunları söylemektedir: "*Zamanımızdaki âlimler, kılı kırk yarıyorlar, kendileriyle ilgili olmayan şeyleri pek iyi biliyorlar. Oysaki asıl önemli olan ve kendilerine her şeyden yakın olan şeyi, yani kendilerini bilmiyorlar*" (Akyüz, 1989: 64). İnsanın kendini bilmesi dönemin düşünür ve ozanlarının temel düşüncesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mevlana, tüm bilgilerin insana yaşadığı sorunlara ilişkin bir çıkış yolu göstermesi gerektiği düşüncesindedir: "*İnsana bir çıkış yolu göstermeyen fikri, bilgiyi, ilmi ne yapayım ben! Bilgi ve fikir bir işe yaraymalı ki bir değeri olsun. Diğer taraftan bir fikrin ve bilginin değeri gördüğü hüsn-i kabulle de ölçülür. ...*" (Okuyucu, 2006: 75).

Bilgiyi elde etmede ve kullanmada yöntem de önemlidir. Mevlana, bilgiye ulaşmada ve bilgiyi kullanmada idealist eytişimden (diyalektik) yararlanmaktadır. Bir şeyi zıtlarıyla açıklamak, bir konuya birçok yönden bakma yöntemi, Antik Yunan filozoflarından beri bilinmektedir. Mevlana'nın Mesneviden alınan şu tümcesi, onun bilgiye ulaşmada diyalektiği bir yöntem olarak kullandığını göstermektedir: "*Şu halde gizli olan şeyler, zıddıyla meydana çıkar*" (Baldock, 2007: 156). Aynı biçimde, "*Verecek dilenci olmasa sadaka neye yarar? Misafirsiz cömertlik nedir?*" (Helminski, 2007: 120) tümcesinde olduğu gibi, neredeyse tüm şiirlerinde bu zıtlıklardan yararlandığı görülmektedir.

Dinin, ancak bilimle yaşayabileceğini savunan Mevlana, insanlara dinin yanında aklını kullanmasını öğütlemektedir. Mevlana'nın bilgiye önem vermesi ve insanlara aklını kullanmasını önermesi, onun dini dünyasallaştırma çabasının bir sonucu olarak yorumlanabilir.

3.2. Sufi Mevlana'nın Bilginlere ve Halka Bakışı

Toplumlar tarihinde egemenlere karşı gelmek, genellikle egemenler karşısında çıkarları zedelenecek çoğunlukla yaklaşmak anlamına gelmektedir. Bu yaklaşma, ister istemez dinsel bilgileri halkın yararına olacak biçimde yorumlamayı gerektirmektedir. Mevlana, bir sufi olarak feodal-dinsel işlevi karşısında halkın, yani egemenler

karşısında çıkarları zedelenecek çoğunluğun yanında yer almayı yeğlemiştir. Bu durum, “Hak’tan aldığını halka sunuş” un bir göstergesi olmaktadır.

Mevlana, yöneticilerle yakın olmama ve düşündüğünü özgürce söyleme geleneğini bir ahlâksal değer olarak sürdürmüştür. Döneminde, Kur’an’daki Ali İmran suresine dayandırılarak geliştirilen “*Hükümdarın iyisi, bilginlerin ayağına gidendir. Bilginlerin kötüsü, hükümdarın ayağına gidendir*” biçimindeki sufi görüşünün savunucusudur (Akyüz, 1989: 52; Araz, 2000: 133). Bu görüş, bilginlerin kamunun çıkarlarını gözetmesi gerektiğinin açık bir anlatımıdır. Bilginin, yöneticilere yakınlaşması, giderek onlarla işbirliği yapması durumunda düşündüğünü özgürce söyleyemeyeceğine inanılmaktadır. Bu kuşku, günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Mevlana, kadınların erkeğinin kulu sayıldığı bir çağda, onları geleneksel olandan farklı bir anlayışla değerlendirmiştir: “Kadınlar, akli olanlara, gönül sahiplerine pek üstün olurlar. Cahillere gelince, onlar, kadına üstündür. Çünkü sert ve kaba muameleli adamdır onlar. Onlarda acıma, sevgi ve lütuf azdır. Tabiatlarında hayvanlık üstündür. Sevgi ve acımak, insanlık vasıflarıdır, hiddet ve şehvetse hayvanlık vasıfları. Kadın Hak nurudur, sevgili değil. Yaratıcıdır, yaratılmış değil.” (Gölpınarlı, 1999: 213).

Mevlana, yaşamı boyunca Konya’daki medresesinde halka açık dersler vererek bilgisini paylaşmıştır.

4. Mevlana ve Anadolu İnsancılığı

Mevlana, savaşların, insan kıyımının yoğun olarak yaşandığı, dinsel bilgilerin dışında başka bilgilerin çok da geçerli olmadığı bir zamanda Belh’ten çıkıp Anadolu’ya Anadolu Selçuklu Devleti’nin önemli bir konusu olarak gelmiştir. Anadolu’ya geldiğinde (1228-1229) birikimli bir İslam düşünürüdür. Bu arada sufiliğin insan merkezli ilkeleri, onun da ilkeleri olmuştur.

Anadolu’daki yaşam, Mevlana’yı etkilemiştir. Selçuklu Türkleriyle Bizans topraklarındaki Müslüman olmayan diğer toplulukların, farklı birikim ve becerilerle yan yana yaşadığını görür. Selçuklular, devlet kurmak ve devlet yönetmek konusunda çok şey bilmektedirler. Bununla birlikte, Anadolu topraklarında yaşayan farklı inançlara mensup insanlardan öğrenecekleri çok şey olduğunun bilincindedirler. Yan yana ve iç içe yaşamak zorunda oldukları toplulukların, mimarlık, taş işçiliği ve zanaat alanındaki yeteneklerinden yararlanmada gecikmezler. Selçuklu mimarisi böyle bir kaynaşmanın sonucu olarak gelişmiştir. Bu kaynaşma, aynı zamanda evrensel barışa duyulan özlemin dile getirilmesini olanaklılaştırmıştır (Fiş, 2005).

Mevlana, böyle bir ortamda birikimli bir insan, bir düşün insanı yaklaşımıyla Anadolu’da insancılığının meşalesini ateşlemiştir. Evrenin bütünlüğünden yola çıkarak, farklılıklar içinde insanın bütünlüğünü dile getirmiştir:

*Ben bende değil, sende de hem sen, hem ben,
Ben hem benimim, hem de senin, sen de benim,
Öyle bir garip hale geldim ki bugün
Sen ben misin, bilmiyorum, ben mi benim*

Burada günlük çatışmalardan, kavgalardan başını kaldırıp kendi gerçekliğini göremeyen insanlara, tüm insanlığa seslenilmektedir. Karşımızdaki insan, bizden başka, bizim dışımızdaki başka bir insan değildir. Öteki insanlarla birlikte yaşama zorunluluğu vardır. İnsanlığı hoşgörür içinde bir arada yaşamaya ve evrensel barışa davet eden ünlü şiirinde şöyle seslenmektedir:

*Gene gel, gene
Ne olursan ol, ister kâfir ol,
İster ateşe tap, ister puta,
İster yüz kere tövbe etmiş ol,
İster yüz kere bozmuş ol tövbeni...
Umutsuzluk kapısı değil bu kapı,
Nasılsan,
Öyle gel...*

Mevlana, insanı yücelten bu tutumuyla “kötüleri, kötülükleriyle eriten ve iyileştiren” (Gölpınarlı, 1999:108) hoşgörülü bir ahlaksal anlayışı sergilemektedir. Mevlana’ya göre, hacca giderken hac yoldaşı aramak önemlidir. Gidenlerin Hintli, Türk ya da Arap olması, renklerinin farklı olması önemli değildir (Gölpınarlı, 1999). “Yedi Öğüt” olarak bilinen önermeleri, insanı yüceltmekten öteye bir anlam taşımamaktadır:

*Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol...
Şefkat ve merhamette güneş gibi ol...
Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol...
Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol...
Tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol...
Hoşgörülükte deniz gibi ol...
Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol.*

Aşağıdaki alıntı Mevlana’nın insanı yücelten özlü sözlerinden biridir: “İnsan denen varlık çok büyüktür: Her şey onun içinde yazılıdır ama bazı “örtüler” ve “şaşkınlıklar”, onun, içindeki bilgileri okumasını engeller [...]” (Fih Ma Fih -11 (Helminski, 2007: 106).

Mevlana’nın düşüncelerinde somutlaşan, Anadolu insancılığı, önemli bir noktada 14. yüzyılda İtalya’da ortaya çıkan ve 16. yüzyılda Almanya’ya ulaşan Batı insancılığından ayrılmaktadır. Batı insancılığı, kentsoyluların (burjuva) feodal-dinsel yönetim karşısında bireyin önemini öne çıkararak kendi çıkarlarını koruma savaşımı biçiminde gelişirken, Mevlana ile doruğa ulaşan Anadolu insancıları (hümanistler), kişisel hiçbir çıkar beklentisi içinde olmaksızın insanı yüceltme çabası içinde olmuştur. Batı insancılığı, tanınmış Alman insancılarından Luther (1483-1546), insanlar arasında ayırım yapmayan bir yaklaşım sergileyememiştir. Luther, başka dinlere ve başka dillere mensup uluslara (özellikle de Türklere) karşı hoşgörülü değildir. 1541’de kaleme aldığı bir yazıda, Türklere ilgili “Türk ordusu şeytanın ordusudur. Biz Türklere, Muhammed’e karşı İsa’yı savunmak için savaşıyoruz. ...” biçimindeki sözleriyle, Almanları Türklere karşı kışkırtma yolunu seçmiştir (Güvenç, 2008).

Avrupa insancılığı bireyin yetenekli olduğunu ve kendisini yaşamın her alanında var edebileceği düşüncesini öne çıkarmaktaydı. Ne var ki sözü edilen ‘yetenekli birey’in günün birinde varsıllaşarak tüm dünyayı egemenliği altına almaya çalışan tekellere dönüşeceğini öngörmesi beklenemezdi. Uluslar arası tekellerin yönlendirdiği günümüz Avrupa’sı, insancılık (hümanizm) düşüncesinin belirlediği hedeflerin çok uzağına düşmüş bulunmaktadır (Şölçün, 1982). Başka bir söylemle, Avrupa’nın, kendi çıkarları uğruna ölümü bir seçenek olarak sunduğu dünyanın geri kalmış halkları karşısında, insanın yüceltilmesine ilişkin iddiasını sürdürebilecek durumda olmadığı görülmektedir. Savaş, açık ya da örtük bir biçimde Avrupa ve ABD’nin vazgeçilmezi haline gelmiştir. Çok yakın bir geçmişte Irak’ta yaşananlar, bunu açık bir biçimde kanıtlamaktadır.

6. SONUÇ

Anadolu'daki gelmiş geçmiş tüm uygarlıkların mirasıyla yoğrulan ve Mevlana ile olgunluğa ulaşan Anadolu insanlığı; toplumlar, dinler, mezhepler, kısaca insanlar arasında ayırım yapmamaktadır. Mevlana felsefesinin dünyanın birçok yerinde ilgi görüyor olmasının nedeni, tüm insanlığı, tüm dil ve kültürleri kucaklayan yaklaşımları nedeniyledir. Böyle bir yaklaşım, özellikle dünya toplumlarının çıkarları en çok zedelenen kesimi için umut vermektedir.

İnsanların inançlarından, düşüncelerinden ve farklılıklarından dolayı toplu kıyımlara uğradığı dünyamızda, Mevlana'nın, düşünceleriyle bir umut olması, belki de daha çok doğu toplumlarını ilgilendirmektedir. Doğru toplumları, Hindistan da içinde olmak üzere Mevlana'nın düşüncelerine yabancı değildir. Bu nedenle doğu toplumları, batılı endüstri ülkelerinin çoktan tükettiği insanlık düşüncesini, Anadolu insanlığı temelinde yeniden geliştirebilir. Mevlana'nın düşüncelerinde somutluk kazanan Anadolu insanlığı, çağımızdaki gelişmeler göz önünde bulundurularak kapsamlı bir düşünce akımı düzeyine çıkarılabilir. Bu yeni akımın temel belgisi, Mevlana'yla aynı kültür ortamını paylaşan Mustafa Kemal Atatürk'ün, insanı yücelten "Yurtta barış, dünyada barış" sözleri olabilir.

İnsanın yüceltilmesi düşüncesinin geliştirilmesi, artık Batı toplumlarından beklenmemelidir. Mevlana'nın düşünceleri, Türk ulusunun olduğu kadar, başka ulusların da paylaşması gereken bir mirastır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (1982). *Türk eğitim tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)* (No. 114). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Alatlı, A. (2010). *Batiya Yön Verenler II*. İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksekokulu.
- Araz, N. (2000). Mevlana – İnsan – Biz. İç: *Bildiriler, Uluslar arası Mevlana Bilgi Şöleni* (s. 131-136). T.C. Kültür Bakanlığı Özel Dizi, Kıralı Matbaası: Ankara.
- Aytaç, G. (1974). *Yeni Alman Edebiyatı tarihi*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 233, Ankara.
- Baldock, J. (2007). *Mevlana Gizli Öğretisi*. Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul.
- Elbir, B. ve Karakuş, Ö. (2007). Cumhuriyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizmin Etkileri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2 (4), 382.
- Eyüboğlu, S. (1999). *Mavi ve Kara. Deneme*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Fiş, R. (2005). *Bir Anadolu Hümanisti Mevlana*. . Çev. M. Beyhan. Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Fricke, G. ve Schreiber, M. (1974). *Geschichte der deutschen Literatur*. Ferdinand schöningh, Paderborn.
- Gölpınarlı, A. (1963). *Birinci Baskının Önsözü*. İç: A. Kadir (Çev.) *Bugünün Diliyle Mevlânâ*. İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Gölpınarlı, A. (1966). Birinci Baskıya Önsöz. İç: Çev. A. Kadir: *Bugünün Diliyle Mevlana*. İstanbul Matbaası, 4. Baskı.

- Gölpınarlı, A. (1999). *Mevlana Celaleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*. İnkılâp Kitabevi. 7. Baskı, İstanbul.
- Gölpınarlı, A. (2012). *Tasavvuf*. Milenyum Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Güvenç, B. (2008). <http://www.yenivatan.com/tuerkei-oesterreich/Das-Bild-des-Tuerken-in-Europa.html>.
Erişim tarihi: 22. 02. 2008
- Helminski, K. (2007). *Mevlana Felsefesi*. Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Koşar, E. (2014). *Sabahattin Eyüboğlu Kitabı*. İnceleme-Araştırma. Mühür Kitaplığı, İstanbul.
- Mevlana, C. R. (1989). *Mesnevi Şerhi*. (Şerh eden: Abdülbaki Gölpınarlı). Cilt I. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Okuyucu, C. (2006). *Mesnevi'den Hikmet ve Hikayelerle Mevlana Konuşuyor*. Bilge Yayıncılık, İstanbul.
- Protagoras. Protagoras hakkında bilgiler. 18.11.2014 tarihinde <http://www.turkcebilgi.com/protagoras> adresinden alınmıştır.
- Schmidt, J. (1989). "Sophokles, König Ödipus: Das scheitern des aufklärers an der aalten religion." *Aufklärung und gegenaufklärung in der europäischen literatur: Philosophie und politik von der antike bis zur gegenwart*, 35-59.
- Şölcün, S. (1982). *Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi*. Dayanışma yayınları, Ankara.
- Tanilli, S. (1986). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş II Ortaçağ*. İstanbul. Say Kitap Pazarlama. 1. Basım.
- Tanilli, S. (1994). *Voltaire ve Aydınlanma*. Cem Yayınevi, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

The meaning attributed to the term "human" has been varying since the ancient times. While the ancient Greek philosophers were considering human as the criterion for everything, this understanding was reduced to the belief that human could only be happy in the after death life by the Medieval European people. Only in the 14th century in Italy did the human who was the servant for the God begin to discuss his individual power and ability through the humanistic philosophy, which emerged as a literary movement.

The emergence of humanism as a literary movement inspired by some philosophers and bourgeoisie in Italy has been accepted as the first stage of the European Enlightenment by some researchers. The 18th century, which mostly included ideational developments, has been accepted as the second stage. It can be said that the movement of humanism, which started in the 14th century, came to the conclusion 400 years later when the bourgeoisie came to the power with the French Revolution.

Although humanism had impact on all humanity with its positive principles, there have been opinions stating that this process cannot be defined as a process specific to Europe. The reason for this is that it is not only the European intellectuals or religious men who made use of the cultural heritage of the ancient Greek and Rome and its heritage they adopted for the well-being of human beings. It has been claimed that the intellectuals and religious men who lived in several Islamic states had also praised human by using the mentioned cultural

heritage. It is known that The Seljuk State founded in Anatolia (1077-1308) welcomed such intellectuals and philosophers.

In the 13th century, the Sufism in Anatolia, which arose in the Turkish- Islamic tradition, put an emphasis on the importance of human and considered human the essence of the universe and the reason for the creation of the universe. One of the most outstanding representatives of Sufi philosophy in the reign of Anatolian Seljuk State is Mevlana Jalal-ud-din-i Rumi. Mevlana considers the human being to be the highest value with no discrimination and embraces the whole humanity.

Mevlana came to Anatolia from his birthplace, Balkh in today's Afghanistan, due to the Mongol attacks. He first settled in Karaman, then in Konya, the capital of the Seljuks. His father, Baha ud-din Walad, was a sophisticated man who was called as the sultan of the scientists. His knowledge and philosophy stemmed from the cultural environment of the vast Islamic geography, from India to Anatolia. He knew the languages such as Arabic, Persian, Greek and Roman with which he interpreted the ayets and hadiths on the importance of human. His worldwide known poem below clearly shows his view on the importance of human.

Come, come again, whoever you are, come!
Heathen, fire worshipper or idolatrous, come!
Come even if you broke your penitence a hundred times,
Ours is the portal of hope, come as you are.

Mevlana saw the belief system of each society as a cultural heritage and for this reason; he never tolerated to accuse someone because of his beliefs. He made comments on the passages or verses about human in holly books and initiated discussions. Because of his humanistic philosophy and poems, he is still known and influential in many countries in Asia, America and Europe.

The fact that Anatolia was the location where the remnants of the ancient Greece exist and the Sufi philosophy was born led the intellectuals to examine the whole Anatolian civilizations with a new synthesis after the Turkish Republic was founded. The scholars and authors such as Cevat Şakir Kabaağaçlı, Azra Erhat, Vedat Günyol and Sabahattin Eyüboğlu tried to praise the Anatolian Humanism relying on the view that all cultures in Anatolia belong to us.

Starting from the 14th century, Humanism held the idea of appraising the human and stated that human being was capable to cope with the challenges in all aspects of life. Nevertheless, it could not be anticipated that the capable human was going to acquire a monopolist attitude trying to control the world. Today's Europe influenced by the international monopolies has been far from the objectives and principles of Humanism. In other words, since Europe has offered war and death as an alternative for the sake of their own interests, it can be said that it is far from sustaining the humanistic view, which praised humans. It has been observed that war has already been an indispensable part of American and European agendas. The events recently taken place in Iraq have been the evidence for this attitude.

It is known that all the intellectual movements flourish as a reaction against the negative social developments in certain periods. For the current social developments, the humanity needs new definitions and approaches. Nevertheless, it is obvious that finding new definitions and approaches, which address the whole humanity, is not simple because of the current complicated issues. Stating that Europe has already consumed the thought of humanism cannot be satisfactory for the solutions to the existing complicated problems. The new thoughts and approaches can be developed with a contemporary interpretation of the cultural heritage, which means that the cultural heritage can be seen as an opportunity to produce new ideational alternatives that can embrace the whole humanity. The societies that cannot suggest new ideas and a new humanistic understanding always have to follow the ones that can.

Therefore a new understanding based on Mevlana's peaceful philosophy and Mustafa Kemal Atatürk's supporting idea of "peace at home and peace in the world" can be a basement for an alternative humanistic approach. Such an approach to be flourished in Anatolia can make valuable contributions to the solutions to the existing humanistic problems and the development of a new humanism.